

SYNODY I KOLEKCJE PRAW

Tom IX

Księga Pontyfikików

1-96

(do roku 772)

Tłumaczenie

**Przemysław Szewczyk (1-90),
Małgorzata Jesiotr (91-96)**

Opracowanie

**Monika Ożóg
Henryk Pietras SJ**

Wydawnictwo Akademii Ignatianum w Krakowie

Wydawnictwo WAM

Kraków 2014

WPROWADZENIE

Od opublikowania wydania krytycznego *Liber Pontificalis* (dalej: LP) przez Louisa Duchesne'a w 1886 i 1892 roku¹, na temat tego zbioru biografów papieskich zaczęło przybywać studiów badaczy, korzystających z tego źródła w coraz większym stopniu. Oczywiście wydanie to, do tej pory nieprześcignione w swej integralności, wzbudziło wątpliwości u innych badaczy i tak już w 1898 roku swoje wydanie zaproponował Theodor Mommsen w MGH², inaczej przedstawiając rękopisy³, dając szerszy ogłęd wariantów, ani jednak w ostatecznym rezultacie wiele się nie oddalił od Duchesne'a, ani nie potrafił go zastąpić.

Rzucającą się w oczy różnicą między obu wydaniem jest ich zawartość. Swoje wydanie Mommsen skończył na biografii 90 – papieża Konstantyna (708-715), dając wiarę grupie rękopisów, która właśnie na nim się kończy. Duchesne natomiast doszedł do biografii 108, czyli Hadriana II (867-872), potem podając tylko imiona trzech następnych papieży i przytaczając biogram 112 Stefana V (885-891), który zresztą urywa się, nie doszedłszy do końca. Powszechnie przyjmuje się takie właśnie zakończenie, z tym że Duchesne dołożył jeszcze różne zbiory kontynuujące dzieło aż do XV wieku⁴.

¹ Por. *Le „Liber Pontificalis”*, Texte, introduction et commentaire (t. I-II), L. DUCHESNE ed., Paris: Bibliothèque des écoles d'Athènes et de Rome, t. I, 1886, t. II, 1892, reeditio – Paris: E. de Boccard Editeur 1955.

² Por. *Liber Pontificalis pars prior*, TH. MOMMSEN ed., MGH, Gesta Pontificum Romanorum I, Berolini 1898.

³ Por. G. WAITZ, *Über die verschiedenen Texte des Liber Pont.*, „Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde” 4 (1879) 216-273; G. WAITZ, *Über die italienischen Handschriften des Liber Pont.*, „Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde” 10 (1885) 455-465.

⁴ Por. O. BERTOLINI, *IL „Liber Pontificalis”*, [w:] *La storiografia altomedievale* (Settimane di studio del Centro Italiano di studi sull' alto medioevo 17), Spoleto: Presso la sede del Centro studi 1970, 330-395; C. V. FRANKLIN, *History and Rhetoric in the Liber Pontificalis of the Twelfth Century*, „The Journal of Medieval Latin” 23 (2013) 1-33.

Wydanie francuskiego uczonego wznowił anastatycznie w 1955 roku Cyrille Vogel, uzupełniwszy je notami wyjaśniającymi oraz indeksami w roku 1957⁵. Indeksy te bardzo pomogły w korzystaniu z wydania i przyczyniły się również do szerszego korzystania zeń. Warte podkreślenia zaraz na początku są też studia Hermana Geertmana⁶, skoncentrowane na LP z punktu widzenia historii materialnej i traktujące go jako źródło archeologiczne⁷. Ten sposób podejścia okazał się szczęśliwy w wielu aspektach, o czym będziemy jeszcze pisać i o czym świadczy też liczba cytowań prac Geertmana w przypisach naszego opracowania. Nim przejdziemy do wstępnego omówienia LP, chcielibyśmy jeszcze zwrócić uwagę na jedno z ostatnich całościowych studiów na temat tego źródła, jakim jest opracowanie Lidii Capo z 2009 roku pt. *Il „Liber Pontificalis”, i Longobardi e la nascita del dominio territoriale della chiesa romana*⁸. Cała ta książka mogłaby stanowić najlepsze wprowadzenie do wydania LP, gdyż jest w niej wszystko, co we wstępie mógłby sobie ktoś wymarzyć i dlatego też stanowi główny przewodnik w pisaniu tego wprowadzenia.

Tekst LP zawiera biogramy biskupów Rzymu od początków, czyli od Piotra Apostoła i biskupów przez niego mianowanych, aż po Stefana V (885-891), którego życiorys urywa się niespodzianie. Nie jest to pierwszy zbiór chronologicznie uporządkowanych wiadomości o biskupach Rzymu. Dotrwał do naszych czasów dokument zwany *Chronographus anni 354*, w skład którego wchodzi *Catalogus Liberianus*⁹, zwany tak od imienia papieża Liberiusza (352-366) na którym się urywa. Publikujemy go w tym wydaniu, razem z *Depositio martyrum* i *Depositio episcoporum*, które są najstarszymi zachowanymi dokumentami dotyczącymi Kościoła rzymskiego i nie ma powodu wątpić, że były znane autorom LP.

⁵ Por. *Additions et corrections de Mgr L. DUCHESNE, publ. par CYRILLE VOGEL, avec l'histoire du Liber pontificalis depuis l'édition de L. Duchesne, une bibliographie et des tables générales* (t. III), (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome), Paris: E. de Boccard Editeur, 1981 (ostatni dodruk).

⁶ Zob. Bibliografia.

⁷ Por. H. GEERTMAN, *Nota sul Liber Pontificalis come fonte archeologica* [w:] „*Quaeritur inventus colitur*”. *Miscellanea in onore al Padre Umberto Maria Fasola*, 2 voll., (Studi di Antichità Cristiana 40), Città del Vaticano 1989, 347-361.

⁸ Por. L. CAPO, *Il „Liber pontificalis” i Longobardi e la nascita del dominio territoriale della Chiesa romana*, Spoleto: Fondazione Centro Italiano di Studi sull'alto Medioevo 2009.

⁹ Por. T. MOMMSEN, *Chronographus anni 354*, ed. MGHAAIX, *Chronica Minora* I, Berolini 1892, *Catalogus Liberianus*, 73-76.

Tytuł *Liber Pontificalis* nie jest jedynym występującym z rękopisach. W najstarszych przeważają różne warianty wyrażenia *Gesta Pontificum*, z dodatkiem *Romanorum* lub bez, natomiast nasz tytuł pojawia się w dwunastowiecznym rękopisie z Florencji i znowu zostaje zapomniany na dwa wieki¹⁰. Pojawia się następnie sporadycznie, używa go Giovanni Vignoli w 1724 roku¹¹, a uwiecznia i rozpowszechnia w swoim wydaniu Duchesne.

Według Duchesne'a pierwsza redakcja LP miałyby powstać w czasie pontyfikatów Hormizdasa, Jana I i Feliksa IV, czyli w latach 514-530. Autorzy zebrali tradycyjne dane o wszystkich poprzednich biskupach Rzymu, posilając się świadectwami liturgicznymi, hagiograficznymi, a czasem i legendarnymi, zapisując je, jak potrafili. Choć ta część jest najmniej wiarygodna z historycznego punktu widzenia i zawiera najwięcej przekłamań, nie przestaje przez to być cennym źródłem, gdyż pokazuje stan świadomości ludzi Kościoła w Rzymie na początku VI wieku na temat własnej historii. Materiał ten miał zostać przeredagowany w połowie VI wieku, czyli mówiąc językiem współczesnym, sporządzono drugie, poprawione wydanie, które następnie było kontynuowane i stanowi dotąd ogólnie przyjęty tekst LP określany jako (*p*). Z pierwszego wydania miano by dokonać dwóch streszczeń. Jedno nazwane felicjańskim (*F*)¹², ponieważ kończy się na pontyfikacie Feliksa IV (526-530), a drugie kononiańskim (*K*), ponieważ doprowadza narrację do papieża Konona (686-687); w tym, co dotyczy czasu po Feliksie IV, jest już streszczeniem drugiego wydania (*p*). Mommsen przyjmuje taki sam scenariusz, z tym że pierwszą redakcję lokuje dopiero w czasach Grzegorza Wielkiego (590-604). W swoim wydaniu przytacza obie wersje tych domniemyanych streszczeń, nie wyciąga jednak z nich dalszych wniosków. Nazywa je też nie „streszczeniami”, a *epitomai* i my też trzymamy się tej terminologii, pisząc *Epitome felicjańska* lub *Epitome kononiańska*. Louise Duchesne poszedł dalej i pokusił się o rekonstrukcję domniemanego pierwszego wydania, czy pierwszej redakcji, na podstawie tekstów *F* i *K*. Było to jednak na tyle sztucznym przedsięwzięciem i obdarzonym takim ryzykiem błędu, że nauka nie przychyliła się do uznania tej rekonstrukcji, nawet jako prawdopodobnej. Pamiętać bowiem trzeba, że opierała się ona na niedowodliwych założeniach, że istniało pierwsze wydanie LP, którego *F* i *K* są streszczeniami.

¹⁰ Por. *Florentinus* I, III, 17, D, od strony CLXVIII; por. O. BERTOLINI, *IL „Liber Pontificalis”*, 409.

¹¹ Por. *Liber Pontificalis seu de Gestis Romanorum Pontificum*, J. VIGNOLIUS ed., Romae: Typis Rocchi Bernabò 1724.

¹² Por. G. WAITZ, *Über den sogenannten Catalogus Felicianus der Päpste*, „Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde” 11 (1886) 217-299.

Wspomniany już Herman Geertman, wychodząc od studiów danych archeologicznych zawartych w LP, doszedł do wniosku, że było zupełnie odwrotnie i że to tekst *p* uchodzący dotąd za drugie wydanie jest wydaniem pierwszym¹³. Tenże tekst miałby być sukcesywnie poprawiany i przepracowywany, a z którejś jego wersji zostały sporządzone niezależnie od siebie dwa wyciągi, czyli *F* i *K*. Nie miejsce tutaj na poddawanie dogłębnej analizie jego argumentów, nie zamierzamy bowiem czynić się specjalistami od LP większymi niż na przykład Lidia Capo, wspomniana wyżej. Ona zaś w przytaczanej książce czyni takie analizy na dziesiątkach stron, do których odsyłamy¹⁴. Proponuje też swoją hipotezę, według której w początku VI wieku powstały różniące się między sobą teksty, to znaczy *F* i *K*, oraz tekst, który rozwinął się następnie w tak zwane „drugie wydanie” (*p*), a i inne dziś nam nieznane. Nie było więc żadnego archetypu, którego *F* i *K* byłyby streszczeniami¹⁵. Autorzy – a raczej kancelarie tworzące sukcesywnie poszczególne wersje – znali się i korzystali wzajemnie ze swej pracy, z racji innych jednak zainteresowań nie wszyscy pisali wszystko i jednakowo, nie wszyscy też byli zadowoleni z poszczególnych poczynań papieży. Wśród rękopisów zachowujących fragmenty tekstu na uwagę zasługuje tak zwane *Fragmentum Laurentianum*, z rękopisu XXII z Werony, z VI wieku¹⁶. Zawiera ono biogram Symmachusa oraz wymienia kilku papieży następujących po nim. Zdaje się więc z tego wynikać, że była to jakaś wersja równoległa LP, zasadniczo napisana jednak inaczej, w przeciwieństwie do zachowanych redakcji popierających Symmachusa, nastawiona do niego wrogo i reprezentująca wyraźnie interesy stronników jego oponenta Wawrzyńca. Cytujemy ten zachowany fragment przy biogramie Symmachusa (492-514) LP 52; jest on dobrym przykładem różnorodności tekstów relacjonujących biografie papieży. Ponadto poszczególne odpisy tworzone na podstawie róż-

¹³ Por. H. GEERTMAN, *Documenti, redattori e la formazione del testo del „Liber Pontificalis”*, [w:] H. GEERTMAN ed., *Atti del colloquio internazionale Il Liber Pontificalis e la storia materiale, Roma, 21-22 febbraio 2002*, (Mededelingen van het Nederlands Instituut te Rome, Antiquity 60-61), Rome: Koninklijke Van Gorcum 2003, 267-284. TENZE: *Hic fecit basilicam: studi sul „Liber Pontificalis” e gli edifici ecclesiastici di Roma da Silvestro a Silverio*, Leuven: Peeters 2004, 152. 270; M. OZÓG, *Inter duas potestates. Polityka religijna Teoderyka Wielkiego*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2012 (rozdział „Liber Pontificalis jako źródło przewodnie”, 12-16).

¹⁴ Por. L. CAPO, *Il „Liber pontificalis”*, 23-58.

¹⁵ Por. L. CAPO, *Il „Liber Pontificalis”*, 74-88.

¹⁶ Por. L. DUCHESNE, *Etude sur le Liber Pontificalis*, Paris: Ernst Thorin 1877, 24-25. 41.

nych tekstów wyjściowych także różniły się między sobą, w zależności od tego, kto i dla kogo taki odpis sporządzał. Dopiero w VIII wieku, w epoce rosnącej zażyłości między papieżstwem a królestwem Franków, powstało nowe wydanie, wypływające z rozrastającego się ciągle tekstu *p*, które stało się wersją oficjalną.

Duchesne poprzedził wydanie LP książką przygotowawczą, w której omówił historię tekstu i jego zachowane i niezachowane manuskrypty¹⁷. Grupuje je w klasy, z których najstarsze nazywa klasą A i klasą B. Najważniejszym reprezentantem pierwszej jest rękopis *Luccensis* z 714 roku, drugiej zaś *Neapolitanus* z 687 roku. Są to najstarsze manuskrypty LP i ich opis wykracza poza ramy przyjęte dla tego wprowadzenia¹⁸. Następnie omawia inne klasy manuskryptów, co podejmuje za nim Mommsen i do czego odnoszą się inni badacze rękopisów. My opieramy się nie na rękopisach, ale na wydaniu Duchesne'a, a posilujemy się wydaniem Mommsena, nie czujemy się też kompetentni do analiz filologicznych na tak wysokim poziomie. Pozostawmy zatem przy wydaniach.

Najdawniejsze wydania LP były częściowe. I tak Pierre Crabbe w swoim wydaniu tekstów synodalnych zacytował je, porządkując cały materiał według chronologii poszczególnych pontyfikatów¹⁹.

Pierwsze wydanie całego tekstu LP ukazało się drukiem w Moguncji w 1602 roku, bez nazwiska redaktora, ale był nim prawdopodobnie jezuita Joannes Busaeus (Buys)²⁰. Ten sam tekst, ale z uzupełnieniami z innych rękopisów, został wydany w kilku tomach przez Franciszka Bianchini'ego w latach 1718-1735 i przedrukowany w *Patrologia Latina* J. P. Migne'a w 1852 roku²¹. Wydanie konkurencyjne, lecz oparte tylko na rękopisach znajdujących się w bibliotece watykańskiej, przygotował Joannes Vignoli; wydał jeden tom w 1724 roku, a następne dwa wydano po jego śmierci

¹⁷ Por. L. DUCHESNE, *Etude sur le Liber Pontificalis*.

¹⁸ Por. L. DUCHESNE, *Etude sur le Liber Pontificalis*, 46-89.

¹⁹ P. CRABBE, *Concilia omnia, tam generalia quam particularia*, vol. I-III, Coloniae Agrippinae 1551. Wszystkie wydania, również częściowe, skrupulatnie odnotowuje H. LECLERCQ w DACL 9, 449-458.

²⁰ Por. ANASTASII SRE BIBLIOTHECARI, *Historia, de vitis romanorum pontificum a b. Petro apostolo usque ad Nicolaum I. nunquam hactenus typis excusa*. Deinde *Vita Hadriani II. et Stephani VI.* auctore Guilielmo Bibliothecario. Ex bibliotheca Marci Velseri. Accessere variae lectiones, partim ex codic. mss. Biblioth. vaticanae, partim ex conciliorum tomis, Annalibus ecclesiast. Caes. Baronij exceptae, Moguntiae: J. Albini 1602. Dzieło konsultowalne w google books. Por. L. DUCHESNE, *Etude sur le Liber Pontificalis*, 116.

²¹ PL 127-128.

w latach 1752 i 1755²². W tej edycji wprowadzono po raz pierwszy podział poszczególnych biogramów na numerowane akapity, następnie podjęty w kolejnych wydaniach.

Tekst LP jest w tych wydaniach przypisywany Anastazjuszowi Bibliote-karzowi, zgodnie z obowiązującą wtedy opinią. Po raz pierwszy jego imię pojawia się na jednym rewersie Biblioteki Watykańskiej, na którym w roku 1526 niejaki Angelo Colotius potwierdza, że wypożycza rękopis naszego *Liber Pontificalis*, autorstwa Anastazjusza, i zobowiązuje się go zwrócić²³. Tenże Anastazjusz (ok. 810-879) to ważna osobistość w Kościele rzymskim. Kardynał prezbiter, przez czas jakiś antypapież, później pogodzony, na przemian ekskomunikowany i przywracany do łask, wreszcie oficjalny bibliotekarz Kościoła rzymskiego i delegat papieski na IV Sobór Konstantynopolitański (869/870). Przełożył na łacinę akta tego soboru, uniemożliwiając w ten sposób ich fałszerstwo. Kto jednak pierwszy podpisał tekst LP jego imieniem, nie sposób ustalić. Widać była jednak potrzeba znalezienia jakiegoś autora, kiedy renesansowa krytyka zdecydowanie odrzuciła inne propozycje, przede wszystkim przypisywanie początków LP papieżowi Damazemu, za czym miał świadczyć list św. Hieronima do niego oraz odpowiedź papieża, które poprzedzają każde wydanie LP, również nasze. Tak uważał jeszcze w XIII wieku Marcin Polak, autor *Kroniki papieży i cesarzy*, w której mowa o dziele zwanym *Cronica Damasi papae de gestis pontificum*²⁴.

Obecnie nauka stoi na stanowisku, że daremne jest szukanie jednego autora całego zbioru, powstawał on bowiem sukcesywnie, ulegał wielu modyfikacjom i przeróbkom i nie da się powiedzieć nic więcej niż to, że jest dziełem pewnych pisarzy laterańskich próbujących w różnych redakcjach podać własną interpretację dziejów, a w końcu ujednoliconym na użytek powstałego w VIII wieku Państwa Kościelnego, co piszemy ze świadomością anachroniczności tego nazwania. Oficjalnie jednak państwo to nie miało nazwy w czasach, które obejmują biografie LP²⁵.

²² *Liber pontificalis seu de gestis romanorum pontificum quem cum codd. mss. vaticanis aliisque conlatum emendavit, supplevit Joannes Vignolius. additis variantibus lectionibus, notis [&c.]*.

²³ C. ARNALDI, *Come nacque la attribuzione ad Anastasio del Liber Pontificalis*, „Bullettino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano” 75 (1963) 321-343.

²⁴ Por. MARTINUS POLONUS, *Chronicon Pontificum et Imperatorum I, finis*, Textus latinus iuxta editionem L. Weiland, MGH SS 22; tłum. A. Fabiańska, J. Soszyński, Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki 2008, 103; por. wstęp Jacka Soszyńskiego, s. 47-48.

²⁵ Por. J. GORDZIAŁKOWSKI, *Historia Państwa Kościelnego*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2007.

Naszą publikację poprzedzamy trzema tekstami pochodzącymi ze wspomnianego wyżej dokumentu *Chronographus anni 354*. Jak zaznaczyliśmy, są to *Catalogus Liberianus*, podający podstawowe informacje o biskupach Rzymu do papieża Liberiusza włącznie, *Depositio martyrum* i *Depositio episcoporum*. Podobnie uczynił Duchesne, gdyż pozostają one punktem odniesienia dla wielu biogramów. Następnie prezentujemy tekst w trzech najważniejszych formach. Najpierw w kolumnach równoległych podajemy tekst biogramu z domniemanych „streszczeń”, lub odrębnych redakcji: *F* w lewej kolumnie i *K* w prawej. Jeśli rację ma Lidia Capo, z największą uwagą należałoby czytać tekst *F*, jako pierwotny. Jeśli Herman Geertman – pierwszeństwo miałby tekst *p*. Nie rozsądając sporu, który pewnie będzie trwał długo, jeśli nie zawsze, dajemy oba teksty w kolumnach, nie czyniąc do nich przypisów, gdyż poniżej nich podajemy wersję *p*, określoną przez Duchesne’a jako drugie wydanie. Jest to tekst najpełniejszy, najsystematyczniej opracowany i przyjmowany od VIII wieku jako właściwy. Do niego odnoszą się wszystkie przypisy w tekście. Pisaliśmy, że tekst *K* obejmuje biogramy do papieża Konona (686-687). Urywamy go jednak w tym samym miejscu, w którym kończy się *F*, biorąc pod uwagę, że w ciągu dalszym jest on już prawdopodobnie tylko streszczeniem wersji *p*, którą przytaczamy w całości. Streszczenie więc nie dałoby nam nowych informacji, choć z punktu widzenia przekazu tekstu niewątpliwie zasługuje na uwagę. Badanie tej kwestii pozostawiamy jednak filologom mediewistom.

Tekst *p* podajemy według wydania Duchesne’a, z zaznaczeniem znaczących różnic między tym wydaniem a tekstem Mommsena. Dla biogramów za lata 311-535, których nowe wydanie zaproponował Geertman²⁶, odnotowujemy jego niektóre preferencje. Metoda prezentacji tekstu przyjęta przez Geertmana wzoruje się na wydaniu Mommsena, dając w równoległych kolumnach wersje różnych rękopisów. Niewątpliwie wzbogaca to ogólny obraz tego literackiego utworu, jakim jest każdy biogram, jednak zasadniczo nie widać argumentów za odrzuceniem rekonstrukcji dokonanej przez Duchesne’a. Jaką drogą pójdą usiłowania uczonych zmierzające do przygotowania nowego wydania LP, w oparciu o nowe podejście do wszystkich rodzin rękopisów, trudno powiedzieć. Nie jest to tekst jednorodny, lecz przeciwnie, od samego początku wielokształtny, nieposiadający oryginalnie jednego archetypu. W przeciwieństwie do wielu innych tekstów, które

²⁶ H. GEERTMAN, *Le biografie del Liber Pontificalis dal 311 al 535. Testo e commentario*, [w:] H. GEERTMAN ed., *Atti del colloquio internazionale Il Liber Pontificalis e la storia materiale, Roma, 21-22 febbraio 2002*, (Mededelingen van het Nederlands Instituut te Rome, Antiquity 60-61), Rome: Koninklijke Van Gorcum 2003, 285-356.

w miarę kopiowania i mnożenia pomyłek przez kopistów przetrwały w wielu różniących się wersjach, ale posiadają jedno źródło określane zwykle jako α , tutaj mamy do czynienia z różnorodnością wyjściową, powoli ujednolicaną, jak wspominaliśmy, by wydać wreszcie w VIII wieku tekst jednolity, który oczywiście od tej pory znowu zaczął się różnicować, gdyż tak z rękopisami jest zawsze. Każdy wybór wydawcy będzie więc arbitralny i będzie *de facto* opowiedzeniem się za jedną z autentycznych wersji z odrzuceniem innych, nie mniej autentycznych. Jakakolwiek by więc ona była, zawsze będzie ważnym źródłem, choć tendencyjnym i wręcz zideologizowanym, gdyż tworzonym dla czyjejs chwały lub przeciwko komuś.

Zaznaczyliśmy wyżej, że trzy biogramy w wydaniu Duchesne'a zredukowane są do jednozdaniowej informacji o głównych datach. Jeden z nich jednak, papieża Jana VIII (872-882), istnieje w LP opracowanym przez kardynała Pandolfo i Piotra Guglielmo w XII wieku²⁷. Przytaczamy go z tego wydania.

Język łaciński obfituje w superlatywy, a teksty pochwalne czy propagandowe, jak wiele biogramów LP, są ich pełne. Nie sposób tłumaczyć ich dosłownie, podobnie jak uroczystych tytułów nadawanych papieżom. Upraszczamy je zatem, wiedząc, że były czystymi ozdobnikami i frazesami, których współczesny język polski nie znosi w takiej mierze. Często więc piszemy po prostu „papież”, choć po łacinie czytamy na przykład *ter beatissimus ac sanctissimus episcopus*.

Jak w całej serii SCL, zastosowano trzy rodzaje przypisów. Po stronie z tekstem oryginalnym podajemy oznaczone małymi literami uwagi dotyczące samego tekstu, a cyframi arabskimi noty biblijne, bibliograficzne i inne o charakterze raczej technicznym, natomiast po stronie z tekstem polskim przypisy objaśniające tekst oraz okoliczności istotne dla jego zrozumienia. Naszym celem nie było przestudiowanie wszystkich tematów zasygnalizowanych w tym dziele, stąd też niektóre przypisy mogą się wydać niewystarczające. Chodziło nam tylko o uczytelnienie tekstu oraz o podanie odniesień bibliograficznych ułatwiających dalsze badania.

Na końcu drugiego tomu Czytelnik znajdzie indeksy mogące pomóc w korzystaniu z tego złożonego dzieła. Jest to indeks osób wymienianych w LP, indeks geograficzny i indeks wszystkich kościołów, oratoriów i innych obiektów kultu, ułożonych alfabetycznie, według imion ich patronów.

²⁷ *Liber Pontificalis nella recensione di Pietro Guglielmo e del card. Pandolfo, glossato da Pietro Bohier, vescovo di Orvieto*, vol. I-III, U. PRĚROVSKÝ ed., (Studia Gratiana 21-23), Roma 1978; biogram Jana VIII: vol. 22, 640-642.

Publikujemy również leksykon terminów, które czasami staraliśmy się spolszczyć, a czasem zmuszeni byliśmy pozostawić w języku łacińskim, ponieważ ich jednoznaczne tłumaczenie na język polski nie jest możliwe. Wynika to z ich wieloznaczności lub też powszechnej niewiedzy na ten temat. Dotyczy to na przykład nazw tkanin, z których wykonywano nakrycia na ołtarz lub różne zasłony, jak *stauracin*, na temat znaczenia którego istnieje bogata literatura, wiele hipotez i nic pewnego. W tekście terminy te oznaczamy gwiazdką, odsyłając w ten sposób do tego leksykonu. Wskazujemy tam również przydatne naszym zdaniem pozycje bibliograficzne dla chętnych do pogłębienia tematu.

Wszystkie publikacje wymienione w bibliografii były przez nas konsultowane i wykorzystane do opracowania przypisów do tekstu. Bardzo pomocne okazały się klasyczne już pozycje dotyczące historii Kościoła oraz papieżstwa²⁸, podobnie jak i wszystkie szczegółowe opracowania. Nawet pobieżne spojrzenie na bibliografię pozwala stwierdzić, że nie ma tam prawie żadnych pozycji w języku polskim poświęconych wprost LP. Mamy nadzieję, że niniejsze wydanie zainteresuje polskich badaczy do zajęcia się tym źródłem, które jest kopalnią wiedzy dla wielu dziedzin nauki.

Ogrom przedsięwzięcia związany z tłumaczeniem i wydaniem LP spowodował, że do przekładu całości zaangażowanych było kilku tłumaczy. Biogramy LP 1- 90 przełożył Przemysław Szewczyk, LP 91- 98 tłumaczyła Małgorzata Jesiotr, LP 99 -112 Bogusława Frontczak, natomiast brakujący z wydania Duchesne'a biogram Jana VIII (LP 109) – Agnieszka Caba, która też włożyła dużo pracy w zniwelowanie różnic między tłumaczeniami.

Indeks osób i miejsc sporządził Tomasz Dekert.

Odpowiedzialność za całość opracowania, jak i za ostateczny kształt tekstów tłumaczonych spoczywa na niżej podpisanych.

Pozwalamy sobie zakończyć to krótkie wprowadzenie takim zdaniem, jakim zakończył swoje dzieło ks. Wincenty Smoczyński:

„UWAGA. Omyłki drukarskie każdy czytelnik łatwo zauważy”²⁹.

Monika Ozóg
Henryk Pietras SJ

²⁸ Por. E. CASPAR, *Geschichte des Papsttums*, vol. I-II, Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr 1930; G. MATTHIAE, *Le Chiese di Roma dal IV al X secolo*, Bologna: Cappelli 1962; J. RICHARDS, *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages (476-752)*, London: Routledge & Kegan Paul 1979.

²⁹ X. dr W. SMOCZYŃSKI, *Rzym, jego Kościoły i Pomniki. Upominek pielgrzymom polskim*, w Krakowie, czcionkami Drukarni „Czasu” 1902, 526 (wyd. 3).